

4. Борисова Л.В. *Трудовые отношения в Советской России (1918–1924 гг.)*. – М., 2006.
5. Шарпаций В.Г. *Особенности функционирования системы социального обеспечения в Украине 1920–30-х гг. Историчний аспект // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Випуск 6. – Вінниця, 2003.*
6. Мельничук О.А. *Законодавче регулювання безробіття в Україні у 20-х рр. XX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. пр. – Вип. 2. – Вінниця, 2004.*
7. Гордієнко Л. *Про ліквідацію безробіття в Українській РСР (1921–1930 рр.) // Укр. іст. журн. – 1973. – № 9.*
8. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928 рр.) / Відп. ред. С. Кульчицький. – Ч. 1. – К., 2009.*
9. *Известия Временного рабоче-крестьянского правительства УССР. – 1919. – № 67.*
10. *Социальное обеспечение. – 1919. – № 2–3.*
11. Шарпаций В.Г. *Особенности функционирования системы социального обеспечения в Украине 1920–30-х гг. Историчний аспект // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 6. – Вінниця, 2003.*
12. *Держархів Вінницької обл. – Ф.149. – Оп. 5. – Спр. 6.*
13. Журбелюк В.Г. *Організація соціальної роботи на Україні у планах радянської модернізації суспільства 20-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 3. – Вінниця, 2001.*
14. Діптан І.І. *Діти і голод в Україні 1921–1922 рр. // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 1.*
15. Мовчан О.М. *Голод 1921–1923 рр. в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 1. – К., 1991.*

Murashova O.P. Soviet power social policy in Ukraine during the NEP. Article is devoted to the Soviet power strengthening and activities in Ukraine during the NEP. Are defined the characteristics and directions of social policy in the 1920's. Is shown major problems and consequences of social change in society.

Key words: new economic policy, civil war, the Bolsheviks, unemployment, homelessness, social policy.

Ю. В. Крамар

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЩОДО ВОЛИНСЬКИХ НІМЦІВ У 1921–1939 рр.

У статті проаналізовано стан німецькомовного шкільництва на західно-волинських землях після їх входження до складу Другої Польської республіки. Звернуто увагу на польську освітню політику щодо німецької меншини на Волині.

Ключові слова: Волинь, шкільна освіта, німецька меншина, освітня політика.

Актуальним завданням освітньої політики польського уряду, з моменту відродження у 1918 р. незалежної Польщі, стало врегулювання питання німецькомовного шкільництва. Адже на східних теренах держави німецька меншина складала більшість місцевого населення. Численною була громада німців і на Волині, що за умовами Ризького мирного договору 1921 р., увійшла до складу Другої Польської республіки. Проблема шкільництва національних меншин у міжвоєнній Польщі була предметом досліджень деяких польських істориків [1; 2]. Окремих питань розвитку німецькомовного шкільництва торкаються волинські дослідники В. Панасюк [3] та М. Костюк [4]. Натомість малодослідженою залишається проблема польської освітньої політики щодо німецької меншини на Волині, метою якої було поступове витіснення німецькомовного шкільництва та його заміна польською системою шкільної освіти. Звідси, мета статті – аналіз вказаної проблеми на матеріалах Волинського воєводства.

Витоки німецькомовного шкільництва на Волині сягають початку XIX ст., коли відбувалась активна колонізація краю німецькими поселенцями. Запрошені для освоєння малозаселених земель півдня Російської імперії, вони часто осідали на Волині, в маєтках місцевих землевласників. Найбільш інтенсивний потік німецьких переселенців на волинські землі спостерігався у 1860–90-х рр. Тут вони заснували чимало німецьких колоній, а 1897 р. на території Волинської губ. проживала 171331 особа німецької національності [4, 29]. Початок Першої світової війни призвів до активізації міграційних процесів серед волинських німців, різко змінивши їхню кількість та карту розселення. В роки війни багато німецьких колоній зазнали повного розорення. У червні 1915 р., за наказом царського уряду, розпочалася депортація німців з Волині вглиб території Росії. У доповідній записці, датованій 22 червня 1916 р., волинський губернатор відзначав, що за межі губернії виселено 115892 німці-колоністи [5, 24].

Повоєнне повернення німецьких колоністів з російських губерній відбувалось повільно. У 1921 р. на Волині статистика зафіксувала лише 24960 німецьких колоністів [6, 62]. Репатріантам доводилося долати чималі труднощі, щоб відбудувати зруйновані війною господарства. У 1931 р. на території Волинського воєводства проживали 46883 особи німецької національності (біля 2,2% загальної кількості населення краю) [7, 22]. На Волині в цей час налічувалося понад 300 німецьких колоній. Найбільше їх концентрувалося в середній частині Волині, особливо у східних повітах – Луцькому, де мешкали 17619 осіб, Костопільському – 7545, Рівненському – 7458 та Горохівському – 4977 [7, 28–29].

Поряд із відбудовою, зруйнованих війною, господарств, німецькі колоністи значну увагу приділяли розвитку національного шкільництва. Наявність школи німці вважали обов'язковим елементом життя колонії. В умовах перебування в іншомовному етнічному середовищі, школи допомагали німцям зберігати національну самобутність, мову, звичаї і традиції, ментальність, духовну культуру, підтримувати у своєму середовищі дух германізму.

Напередодні Першої світової війни кількість німецьких шкіл на території Волинської губ. сягала 275, де навчалися 9710 учнів [4, 178]. Сприятливі умови для розвитку німецькомовного шкільництва на Волині склалися в роки Першої світової війни. За час німецької окупації краю (1915 – перша половина 1916 рр.) мережа німецькомовних шкіл зростала швидкими темпами. Навіть у тих місцевостях, де проживала невелика кількість німецьких колоністів, окупаційна влада відкривала школи [8, 121–122]. Щоправда далеко не всі з них вціліли до кінця війни. Чимала кількість шкіл у німецьких колоніях зазнала істотних руйнувань під час військових дій. Так, станом на 1921 р., з 38 німецьких шкіл в Тучинській парафії Рівненського повіту, залишилися 21, а в Рожницькій парафії Луцького повіту – з 47, вціліли лише 12 [9, 138]. Гострою була й проблема вчительських кадрів. Після війни чимало шкіл залишились без учителів, оскільки не всі з них повернулись на Волинь після депортації вглиб території Росії. Аби відновити навчання в школах, колоністи, зазвичай, самі вибирали з-поміж себе тих, хто вмів читати і писати, та поклали на нього вчительські функції. Так, у 1921 р. на 17 учителів Тучинської парафії Рівненського повіту лише троє мали фахову освіту [9, 138].

У міжвоєнний період німецькомовне шкільництво на Волині зазнало незначних змін. Як і до війни, німецькі школи залишалися у цілковитому підпорядкуванні лютеранського духовенства і під загальним

наглядом місцевої шкільної влади – Волинського шкільного кураторіуму. Право заснування чи закриття цих закладів належало винятково євангелістсько-лютеранським консисторіям. Вчителями в німецьких школах були духовні особи – т. зв. Кантори, котрих обирали самі парафіяни. Такий тип навчальних закладів мав назву канторських. Оскільки головним завданням цих шкіл, з погляду духовенства, була підготовка дітей до конфірмації (обряду свідомого сповідання віри), то їх часто називали також конфірмаційними, розглядаючи як церковні навчальні заклади. Німецька школа знайомила учнів з основними положеннями протестантського віровчення, закладала основи релігійного світогляду та національної самосвідомості.

Німецькі школи на Волині були типовим зразком ортодоксально-конфесійної школи. Її характерними рисами були: обов'язковість навчання всіх без винятку дітей, незалежно від станової приналежності та майнового цензу; керівництво і нагляд за школою з боку духовенства; тісний зв'язок школи з громадою, яка на свої фінансові та матеріальні кошти будувала, утримувала школу та вчителя. Повний контроль над канторськими школами здійснювали місцеві пастори (в деяких колоніях школи розташовувались безпосередньо в кірхах або при молитовних будинках). Пастори затверджували на посадах учителів, інспектували навчальний процес, екзаменували дітей перед обрядом конфірмації. Школи, які засновувались пасторами, мали характер приватних навчальних закладів. До 1927 р. пастори отримували від Волинського кураторіуму щорічну концесію (дозвіл) на утримання канторських шкіл. Згодом вона стала безстроковою [9, 142].

Навчальний рік в німецьких школах формально тривав з вересня до травня, але реально діти навчалися лише 5–6 місяців на рік (від листопада до початку квітня). Решту часу вони працювали по господарству, активно допомагаючи батькам під час весняних і осінніх сільськогосподарських робіт [9, 143]. Навчання тривало 5 днів на тиждень зранку і до обіду. Тривалість занять в канторських школах становила біля 32 год. на тиждень. У школах не було уніфікованих навчальних програм, не вистачало шкільного приладдя, книг, методичних розробок. Зауважимо, що рівень неграмотності серед німецьких дітей на Волині, порівняно з іншими воєводствами, залишався достатньо високим. На початку 1930-х рр. 65,5% дітей німецьких колоністів у віці 10–15 років не вміли ні читати, ні писати [2, 151]. Найбільше неграмотних німців було серед колоністів, котрі проживали в українських або польських селах, віддалених від німецьких колоній. В такому випадку батьки неохоче віддавали дітей до українських чи польських шкіл, дбаючи про «чистоту своєї віри». За свідченням сучасників, чимало батьків надавали перевагу домашньому навчанню [9, 144–145].

Достатньо гостро стояла проблема забезпечення канторських шкіл кваліфікованими вчительськими кадрами. Адже власної інтелігенції як такої німецькі колоністи не мали. Поляків-учителів до своїх шкіл німці не запрошували, з огляду на їх віросповідання (вважалося, що католик «зіпсує віру їхніх дітей»). Проблематично було запросити на Волинь і вчителя-німця з центральних чи західних воєводств Польщі, оскільки не кожен наважувався їхати на «занедбане Полісся», де умови виживання були досить непростими. Зазвичай, вчителю-кантору виділяли невелику ділянку землі, яку той сам мав обробляти, якщо йому не допомагали сусіди-колоністи. За словами С. Ціхоцької-Петражицької, якщо кантор займався винятково вчительською діяльністю, то він не користувався повагою в ко-

лоністів: «Колоністи шанують кантора як особу духовну, але не як вчителя, котрий лише вчить дітей і нічого не має; він є особою цілком залежною від колоністів, а тому ті дивляться на нього з погордою» [9, 141]. Тому, аби підвищити кваліфікаційний рівень німецьких учителів, щороку в Рожищах, Луцького повіту, під час канікул, пастори влаштовували для канторів кількатижневі освітні курси. Більш заможні німецькі колонії відправляли своїх канторів на навчання до Німецького народного університету (Volkshochschule) у Дорнфельді (Львівське воєводство).

Шкільний кураторіум на Волині підтримував канторські школи до запровадження у березні 1932 р. освітньої реформи, ініційованої міністром віросповідань і народної освіти Я. Єнджиєвичем. Саме цим можна пояснити швидке кількісне зростання німецьких шкіл на терені Волинського воєводства упродовж 1920-х рр. Щоправда об'єктивно визначити кількість німецькомовних шкіл на Волині досить складно. Автор згаданого дослідження, присвяченого історії німецької громади на Волині у міжвоєнний період С. Ціхоцька-Петражицька, станом на 1922/23 н. р. подає цифру 16 німецькомовних державних шкіл, в яких навчалися 656 учнів [9, 140].

Згідно з офіційними польськими даними, у 1928/29 н.р. на Волині діяло вже 30 державних початкових шкіл з німецькою мовою навчання і лише 3 приватних школи [2, 152]. Такий стрімкий кількісний ріст державних початкових шкіл на території Волинського воєводства С. Ціхоцька-Петражицька пояснює тим, що вони виникали через цілеспрямовану етатизацію (одержавлення) тих приватних навчальних закладів, які мали найпридатніші приміщення та кваліфікованих учителів. Що стосується приватного шкільництва, то воно було набагато численнішим, аніж це відображали офіційні дані. «Обрахунки ці неправдоподібно занижені, – пише дослідниця, – бо ж у кожній з великих німецьких колоній існує школа: наприклад, у Луцькому повіті, згідно з переліком, немає жодної німецької школи, в той час як під час власних об'їздів зустрічала їх у низці таких колоній, як Антонівка, Гаразджа, Гнідава та ін. Тому кількість німецьких шкіл, які подає Головне управління статистики, є неправдиво низькою, а за найбільш вірогідну варто вважати інформацію, отриману від волинських пасторів» [9, 140].

Згідно з інформацією останніх, у чотирьох парафіях, де проживали німецькі колоністи, – Луцькій, Рожищенській, Рівненській та Тучинській у 1929 р. налічувалось 70 німецькомовних шкіл, з них 53 – приватних, а 17 – державних. Ці школи відвідували 3–3,1 тис. дітей, з яких у приватних навчалось 2,2–2,3 тис. учнів, а у державних – 826 учнів [9, 139]. У листі луцького пастора А. Клейнденста до Кураторіуму Луцького шкільного округу від 5 грудня 1935 р. згадується, що до 1932 р. (тобто, до впровадження нового шкільного закону) на території Волинського воєводства існувала 81 приватна школа з німецькою мовою навчання [10, 284].

Отже, ці дані вказують на доволі розгалужену мережу шкіл з німецькою мовою навчання, які існували на Волині наприкінці 1920-х рр. Однак ситуація з німецькомовним шкільництвом зазнала істотних змін на початку 1930-х рр. Особливо виразно ці зміни спостерігались з призначенням у 1928 р. на посаду волинського воєводи Г. Юзевського. Останній вважав присутність німців на Волині постійною прихованою загрозою для польської політики на «східних кресах». Воєвода розглядав німецьку меншину чужорідним елементом на теренах воєводства, а тому послідовно дотримувався визначених Міністерством внутрішніх

справ «Директив польської внутрішньої національної політики» (1926 р.) [11, 136–159]. Вони передбачали поступове одержавлення німецького шкільництва та постійний контроль над освітньо-культурними ініціативами волинських німців. На практиці це означало поступову ліквідацію німецького приватного шкільництва і його заміну державною утравквістичною (польсько-німецькою) школою.

На початку 1930-х рр. шкільний кураторіум Волині вирішив ліквідувати канторські школи, а на їх місці заснувати державні польсько-німецькі школи [1, 222]. Цьому сприяли і прийняті у 1932 р. закони «Про шкільний устрій» та «Про приватні школи, наукові та виховні заклади», що закони істотно обмежували освітні ініціативи місцевих національних громад, ставили їх під пильний контроль держави. Адже відтепер відкриття приватних шкіл (а такими були більшість німецькомовних шкіл на Волині) ставилось у залежність від рішень Міністерства освіти та воєводських адміністрацій.

Реалізація шкільної реформи 1932 р. привела до істотного скорочення шкіл з німецькою мовою навчання на Волині. Всього за 4 роки (з 1932 до 1936 рр.) на території Волинського воєводства було ліквідовано біля 50 німецьких приватних шкіл [10, 284]. На місці більшості з них виникли державні школи з польською мовою викладання. Так, існуючу з 1927 р. в колонії Користь Рівненського повіту початкову приватну школу з німецькою мовою викладання, концесіонером якої була управа євангелістської парафії в Тучині, розпорядженням кураторіуму від 15 квітня 1934 р. було закрито, «оскільки з 1 серпня 1933 р. у Користі було відкрито державну початкову школу з польською мовою навчання та німецькою й українською мовами як понаднормовими предметами» [12, 215–216].

Часто свої дії шкільний кураторіум пояснював тим, що «навчальний і виховний рівень канторських шкіл був незмінно низьким, господарські умови – злиденні, канторами були та й надалі залишаються люди без учительської освіти і колишні вчителі державних початкових шкіл, звільнені за професійну невідповідність» [2, 153]. Так, у повідомленні рівненського повітового старости від 1929 р. зазначалось, що причиною звільнення з посади вчителя-німця початкової школи колонії Топча, Межирічської гміни, який одночасно виконував функції кантора євангелістської церкви, була його «низька кваліфікація» [13, 47]. На його місце шкільна влада призначила поляка, якому мешканці колонії оголосили бойкот. Існувала практика закриття канторських німецьких шкіл і в тих місцевостях на Волині, де діяли державні школи. Так, 30 квітня 1936 р. була закрита приватна однокласна школа з німецькою мовою викладання в колонії Глинищі Луцького повіту. Причину закриття навчального закладу шкільний куратор С. Новіцький пояснив у листі до Міністерства освіти: «Колонія Глинищі належить до району двокласної початкової державної школи в Кременці, до якої будуть переведені всі діти, а дітям німецької національності буде гарантовано вивчення рідної мови та євангелістської релігії» [12, 186–187].

Нерідко приводом до ліквідації німецьких шкіл було «порушення» дирекцією норм шкільних законів від 11 березня 1932 р. Так, у звіті інспектора Л. Красьського, складеного ним за результатами перевірки приватної школи з німецькою мовою навчання в Луцьку, здійсненої 16 березня 1938 р. сказано: «Інспектована школа, відповідно до статуту, має бути двокласна, а насправді є трикласною (3 приміщення і 3 вчителя), а з погляду навчальної програми вона швидше відно-

ситься до школи III-го ступеня, аніж I-го» [2, 153]. Крім того, ним у журналах виявлені діти, «прізвища яких викликають сумнів щодо того, чи є ці діти німецької національності». Вказувалися прізвища С. Бальчевського, О. Ліпінської – римокатолицького віросповідання, а також Т. Фібке і Н. Тарасюк – православного віросповідання. Невдовзі ці діти були виключені зі школи, а 9 квітня 1938 р. управа євангелістської парафії, на утриманні якої вона перебувала, отримала попередження про закриття.

Таке ставлення польської державної влади до німецького шкільництва стало причиною загострення стосунків місцевої адміністрації з німецькою громадою Волині. Серед місцевих німців щораз частіше виявлялось негативне ставлення до будівництва державних початкових шкіл. Показовим є випадок, що трапився у колоніях Гаразджа та Цезарин Луцького повіту. Гмінна управа у Піддубцях, розпочинаючи будівництво державної початкової школи в Цезарині, збрала колоністів для обговорення справи та ініціювання збору пожертв на неї. Місцеві німці вороже поставилися до проекту, аргументуючи тим, що мають приватні школи, в яких навчають учителі-німці, виховуючи дітей у суто німецькому дусі [3, 166]. Проти концепції створення державних початкових шкіл категорично висловлювався і лідер німецької громади Волині луцький пастор А. Кляйндінст.

Дискримінація німецькомовного шкільництва на Волині виявлялась не тільки у закритті канторських шкіл і створенні на їх місці польських або утравквістичних державних шкіл, але й у тому, що державні органи не дозволяли будівництва та відкриття нових приватних німецьких шкіл. Хоч прямої заборони не було, воєводські контролюючі органи роками не затверджували проектної документації шкільних приміщень. Нерідко німецька громада, не дочекавшись дозволу воєводської адміністрації, розпочинала будівництво школи без затверженого проекту. Однак після закінчення будівництва влада роками не видавала дозволів на експлуатацію приміщень. Так було у випадку зі школами в колоніях Кам'янка Людвипільської гміни, Костопільського повіту; Мар'янівка Рожищенської гміни, Луцького повіту тощо [14, 24зв.]. Станом на 1936 р. десять німецьких шкіл на Волині очікували дозволів воєводської адміністрації на введення в експлуатацію їх нових приміщень.

З протестами проти дискримінації німецького приватного шкільництва на Волині виступали німецькі суспільно-політичні організації Польщі, передовсім Рада німців у Польщі, на чолі з сенатором Е. Госбахом. Свій протест до Міністерства віросповідань і народної освіти Польщі у 1936 р. направило провідне політичне угруповання волинських німців «Національне представництво на Волині». У зверненні, за підписом голови цієї партії А. Кляйнденста, зазначалось, що після впровадження освітньої реформи 1932 р. (т. зв. «енджиєвичувки»), на Волині залишилось лише 29 приватних шкіл з німецькою мовою викладання. «Така кількість шкіл, – йшлося в документі, – задовольняє культурні потреби зaledве третини німецького населення. Від усього серця прив'язана до своєї віри і національності, німецька людинність прагне дати своїм дітям виховання в школі з німецькою мовою навчання як такої, що відповідає її потребам» [14, 23]. Водночас у зверненні висловлювався протест проти дій Кураторіуму луцького шкільного округу, який «у своєму ставленні до німецького шкільництва керується помилковим трактуванням закону й усіма способами протидіє не тільки створенню нових шкіл з німецькою мовою

навчання, але й піднесенню організаційного рівня існуючих шкіл» [14, 23зв.].

На Волині, внаслідок дій шкільних властей, на середину 1938 р. з 7,5 тис. німецьких дітей шкільного віку – 5,8 тис. не мали можливості навчатися рідною мовою [2, 153]. Тому в місцевостях, де проживали колоністи, все більшого поширення набувало нелегальне навчання німецьких дітей. Так, у відповідь на заборону німецькій громаді с. Річище Дубнівського повіту відкрити приватну школу в молитовному будинку, кантор О. Льойшнер розпочав таємно навчати місцевих дітей, за що його було оштрафовано на 100 зл. [15, 28]. У 1938 р. почастишали нелегальні виїзди німецьких дітей з Волині на літній відпочинок до Німеччини. Так, 1 липня 1938 р. лише з Костополя до літніх таборів у Німеччину виїхали 34 дитини німецької національності. Тоді ж, за ініціативи пастора Х. Шмідта з Тучина Рівненського повіту, 30 дітей виїхали на канікули до Лодзького воєводства. Упродовж літа вони проживали в сім'ях місцевих німців [16, 8].

Чергове загострення стосунків німецької громади Волині з місцевою польською адміністрацією відбулось у 1938 р., коли новим волинським воєводою було призначено О. Гавке-Новака. У лютому 1939 р. ним була проголошена нова Програма державної політики на Волині, головна мета якої полягала у прискореній колонізації краю. Об'єктом асиміляції, за задумом воєводи, мали стати не лише українці, а й росіяни, чехи, німці. О. Гавке-Новак ретельно дотримувався, визначених ще 19 грудня 1938 р. Міністерством внутрішніх справ, «Директив у ставленні до німецької меншини», в яких стверджувалося, що, по-перше, для розв'язання проблеми німецької меншини у сфері шкільництва бажаним є зосередження дітей німецької національності в державних школах і лише за відсутності такої можливості – у німецьких приватних; по-друге, у справі будівництва шкіл, проектів будинків для шкільних цілей, як нових, так і вже наявних, властям I та II інстанцій забороняється ухвалювати рішення без узгодження з Міністерством внутрішніх справ; по-третє, слід остаточно ліквідувати релігійні школи, замінюючи їх на державні [3, 168].

Таким чином, дії польської влади по суті були спрямовані на повну ліквідацію німецькомовного шкільництва на Волині. До кінця 1930-х рр. на території воєводства практично не залишилося державних шкіл з німецькою мовою викладання. Всі вони були замінені польськими або двомовними (польсько-німецькими) навчальними закладами.

1. Iwanicki M. *Polityka oświatowa w szkolnictwie niemieckim w Polsce w latach 1918–1939*. – Warszawa, 1978.
2. Mauersberg S. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968.
3. Панасюк В.В. Німецькомовне шкільництво на Волині у 1928–1939 рр.: чинники та межі політики державного толерування // *Науковий вісник Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2007. – № 1.
4. Костюк М.П. *Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.)*. – Тернопіль, 2003.
5. Кулинич І.М. *Німецькі колонії на Україні (60-ті рр. XVIII ст. – 1917 р.)* // *Укр. іст. журн.* – 1990. – № 9.
6. *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie*. – Warszawa, 1926. – Т. XXIII.
7. *Drugi powszechny spis ludności z dnia 7 grudnia 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie*. – Warszawa, 1938.
8. *Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN), Ministerstwo Spraw*

Zagranicznych, Departament Polityczno-Ekonomiczny, Wydział Prasowy, sygn. 25766.

9. *Cichocka-Petrzycka Z. Żywioł niemiecki na Wołyniu*. – Warszawa, 1933.
10. *Держархів Волинської обл. (далі – ДАВО), ф. 296, оп. 1, спр. 23.*
11. *Madajczyk Cz. Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym // Dzieje Najnowsze*. – 1972. – Z. 3.
12. *AAN, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Widział Szkolnictwa Powszechnego, Sygn. 162, k. 215–216.*
13. *Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 1606.*
14. *ДАВО, ф. 296, оп. 1, спр. 2.*
15. *ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 4671.*
16. *ДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 7255.*

Kramar Y.V. The Educational policy as to the Volynian Germans in the 1921–1939th. In this article, we analyze the state of the Germanophone education on the Western Volyn territories after their joining the Second Polish Republic. A special attention is paid to the Polish educational policy concerning the German minority in Volhyn. **Key words:** Volyn, schooling, German minority, education policy.

Л. В. Бортник

УЧАСТЬ КОРПУСУ ОХОРОНИ ПРИКОРДОННЯ В АКЦІЇ «РЕВІНДИКАЦІЇ» ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1930-х рр. НА ВОЛИНІ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

У статті проаналізовано роль Корпусу охорони прикордоння у проведенні «ревіндикаційної» акції на Волині у другій половині 1930-х рр. Мова йде про примусове окатоличення місцевого українського православного населення. Акція була ключовим елементом державної політики Другої Речі Посполитої на теренах східних воєводств, спрямована на їх колонізацію.

Ключові слова: Корпус охорони прикордоння, ревіндикація, окатоличення, колонізація, православна церква.

Сучасні українсько-польські відносини перебувають у формі стратегічного партнерства та реалізуються у всіх сферах співробітництва. Проте, історія двосторонніх стосунків до початку 1990-х рр. не завжди перебувала у цих рамках і характеризувалася не стільки співпрацею, скільки переважно протиборством. Це породило значну кількість невирішених проблем історичної пам'яті, що викликано недостатнім дослідженням спірних тем двосторонніх відносин від зародження до сучасності. До найбільш конфронтаційного періоду українсько-польських стосунків належить міжвоєнний період, коли західноукраїнські землі – Східна Галичина, Волинь, за умовами багатосторонніх угод, за підсумками Першої світової війни, стали частиною Другої Речі Посполитої. Справжньою «білою плямою» в українській історіографії є діяльність Корпусу охорони прикордоння (КОП) – військового формування, основною функцією якого була охорона східного кордону Польщі та забезпечення безпеки теренів прикордоння. Радикалізація державної політики Другої Речі Посполитої у руслі «зміцнення польськості» на теренах східних воєводств, в тому числі на Волині, прямо пропорційно викликала репресивні дії КОП щодо місцевого українського населення, в тому числі у релігійній сфері. Корпус став фактичним виконавцем акції «ревіндикації» – примусового окатоличення православного населення, апогей якої припав на 1937–1938 рр. Лише повне і неупереджене дослідження ролі КОП у цих подіях та їхніх фактичних наслідків може лише сприяти вирішенню ймовірних польсько-українських суперечностей у контексті історичної пам'яті сьогодні, що надає цьому дослідженню актуальності.